

О МЕНИ ЋЕ ГОВОРИТИ МОЈА ДЕЛА*

Зборник радова *Ксенија Атанасијевић- О мени ће говорити моја дела*, уредника др Зорице Мршевић и Марка Јовановића, у издању Института друштвених наука, представља својеврсни омаж научном раду феминистичком друштвеном активизму др Ксеније Атанасијевић, прве филозофкиње и доценткиње на Филозофском факултету Универзитета у Београду. Посебно је значајна и чињеница да је Ксенија Атанасијевић прва жена која је научни назив доктора наука стекла на Универзитету у Београду.

Ксенија Атанасијевић је живела и радила у време када је Краљевином Југославијом владао доминантно патријархални морал, чији је један од главних постулата био да женама није место у науци и настави на универзитетима, као ни у друштвеном и јавном животу уопште. Оштро се противећи идејама „лажне елите“, Ксенија Атанасијевић је цео свој живот посветила борби за остваривање суштинске једнакости између мушкараца и жена. Осим тога, снажно се залагала за укључивање жена у универзитетски, друштвени и политички живот, бескомпромисно се борећи за идеје пацифизма, антифашизма и антисемитизма. Као визионарка, промишљајући, ове идеје испред свог времена, на много дубљи начин од својих савременика, Ксенија Атанасијевић је била принуђена да прекине своју универзитетску каријеру, али не и свој феминистички активизам.

Аутор уводног рада је Горан Башић, који носи наслов *Увод или невидљиви дарови професорице Ксеније Атанасијевић*. У раду је посебно истакнуто да су у интелектуалној заоставштини Ксеније Атанасијевић невидљиви дарови. Филозофско надахнуће, књижевни рад и ангажована посвећеност човеку и његовом сучељавању са злом, засновани на универзалним научним и етичким принципима, префињено су интелектуално наслеђе које би требало да напада генерације. Њено дело и начин на који га је живела актуелно је и на почетку треће деценије XXI века. Зла којима се супротстављала јасним и бритким идејама нису ишчезла, људски ум није остварио слободу и хуманистичко достојанство и због тога је интелектуална баштина професорке Атанасијевић савремена. На значај „невидљивих дарова“ професорице Атанасијевић подсетила нас је филозофкиња Љиљана Вулетић у минуциозно писаној биографији прве српске филозофкиње којом пажљивом читаоцу омогућава и увид у тешкоће сазревања грађанства у Србији. Ксенија Атанасијевић је и у том процесу који, рекао бих још увек траје, била професорица. Академску апстракцију је лако спајала са грађанским активизмом.

¹⁹ filip@prafak.ni.ac.rs

* Зорица Мршевић и Марко Јовановић, ур. Ксенија Атанасијевић – *О мени ће говорити моја дела*. Београд: Институт друштвених наука, 2020, стр. 335.

Рад ауторке Љиљане Вулетић носи наслов *Ксенија Атанасијевић у раљама академских елита и чаршије*. У овом раду указује се на синергијско деловање академске елите и чаршије које, обе, користе интриге као оружје у борби против Ксеније Атанасијевић са истоветним циљем да је уклоне из академске заједнице и да компромитују њен приватни живот. Ксенија Атанасијевић је одважно одговорила демантијима у штампи на нападе који су долазили и из академских и из чаршијских котерија. Међутим, свесна свога парадигматичног значаја у српској култури, значаја кога многи њени савременици нису били свесни, није се зауставила на новинским демантијима. Као филозофкиња анализирала је конкретне друштвене феномене чије је разорно дејство искусила у сопственом животу и о њима је критички писала. Табеларни хронолошки преглед напада на Ксенију Атанасијевић и њених одговора, било да је реч о новинским демантијима, било да је реч о критичким етичко-филозофским анализама документује ову хипотезу.

Лино Вељак написао је рад *Борба против зла*. У раду је истакнуто да је филозофкиња Ксенија Атанасијевић познатија данас више као жртва академске мизогиније, него по свом богатом опусу, који је међу осталим обележен вредним монографијама о Бруну и Епикуру и запаженим прилозима истраживањима историје античке и националне филозофије. Ова оригинална филозофкиња треба да буде запамћена и проучавана као ауторка једне органске синтезе пацифизма и феминизма. Основу те, по много чему ненадмашене, синтезе треба пронаћи у најдубљем корену њене животне инспирације: у одлуци да се супротставља злу у свим његовим појавним облицима. Мало ко је уочио повезаност ауторитарног синдрома патријархалне традиције са милитаристичким насиљем као што је то учинила Ксенија Атанасијевић, која ће злу патријархата супротставити феминистичку алтернативу, а злу оружаног насиља и рата алтернативу пацифизма и антимилитаризма. Јединство феминизма и пацифизма додатно је потврђено њеним животом у коме се доследно и одважно супротстављала различитим облицима зла, што представља парадигму јединства теорије и праксе.

Право гласа жена предмет је истоименог рада Зорице Мршевић, коуреднице овог зборника. Овај рад разматра залагање Ксеније Атанасијевић за добијање права гласа за жене у периоду између два светска рата, чиме се шири спознаја и свест о њеној, за то време, изузетној доследности борбе да жене постану равноправне. Заступала је идеју засновану на неспорним принципима поштовања личности, независности и човековог достојанства, да је свако људско биће неприкосновено и да има права да на пун и неометан начин развије себе. Показало се да снага јавног ангажмана, у коју је веровала, представља добитну стратегију, иако је право гласа за жене тада изгледало немогуће, али ће већ у другом периоду, немогуће постати реалност. У тексту се презентује европски политички контекст који је после Првог светског рата био моменат значајног побољшања правног и друштвеног положаја жена, које анахроно домаће друштво није следило.

Мирјана Докмановић у свом раду анализира улогу феминизма у препороду друштва. Предмет рада је поимање феминизма Ксеније Атанасијевић као корективне идеологије која треба да допринесе побољшању у свим областима људских односа и прогресу друштва у целини. Представљају се аргументи на основу којих је ова филозофкиња формирала овакво схватање феминизма. Кроз призму схватања феминизма као корективне идеологије даје се осврт на савремене феминистичке покрете. На основу става ове филозофкиње да се напредак друштва мери положајем жене у њему ауторка се критички осврће на прогресивност друштва на глобалном, европском и националном нивоу. Показује се да је положај жена знатно бољи индикатор напретка друштва од класичних економских показатеља, јер разоткрива достигнути ниво слобода и равноправности свих људских бића у једној заједници.

Још једно важно поље деловања Ксеније Атанасијевић је и пацифизам и борба против антифашизма. У том смислу посебно је интересантан рад *Феминизам и пацифизам*, ауторке Даше Духачек. Овај текст ће представити њена основна политичка опредељења, пре свега феминизам, пацифизам, као и антифашизам, имајући у виду историјски контекст „мрачних времена“. Њена политичка опредељења су свакако имала теоријско утемељење у њеним етичким схватањима, а била су повезана и са њеним односом према феминизму. Теоријско и политичко укрштање феминизма и пацифизма у времену нарастања фашизма и антисемитизма - чему се она недвосмислено и одважно супротстављала - залази и у шира теоријска питања која су била предмет њених разматрања. Те теоријске претпоставке и филозофска становишта Ксеније Атанасијевић налазе се и у темељу њених схватања о женама.

И наредни рад у Зборнику, аутора Миљана Милкића, посвећен је пацифистичком деловању Ксеније Атанасијевић кроз различита виђења религије и борбеног морала у војсци Краљевине Југославије. У раду је посебно истакнуто да је религија у војсци била веома важна и она је представљала основу за васпитање војника у свему што је добро и племенито. Религија је била и основа из које се ствара борбени морал. Насупрот оваквим схватањима, Ксенија Атанасијевић је у религији проналазили једну од основа за развијање идеје пацифизма. Она је указивала на то да постоји сличност свих верских доктрина и сматрала да сви људи имају заједничко порекло.

У раду Светлане Јанковић под називом *Рат и мир- кроз филозофију Ксеније Атанасијевић*, истакнуто је да Ксенија филозофију пацифизма посматрала као нужну последицу непристајања на зло. Наглашава се да пацифизам који она заступа није пасивност и равнодушност, јер се добро стање мира не постиже само голим протестом, већ неустрашивим, бескомпромисним делањем. Ауторка закључује да се данашња схватања безбедности, која све више полазе од нивоа појединачног људског бића као основног, да би имала примену на међународном нивоу, у ствари се настављају на филозофију пацифизма Ксеније Атанасијевић. Иако у времену настанка, та филозо-

фија није могла да стекне ширу афирмацију и практичну примену, пре свега јер жене, као протагонисткиње, тада нису биле актерке одлучивања, а нарочито не о питањима рата и мира. Данас је другачије и те могућности се отварају за жене. Настављајући се на филозофско, феминистичко и пацифистичко наслеђе Ксеније Атанасијевић, можемо да остваримо и њену и нашу савремену визију безбеднијег, егалитарнијег и мирнијег света.

У раду занимљивог наслова *Ксенија Атанасијевић: бескомпромисна филозофија бескомпромисне животне приче*, ауторке Иване Башић, истакнуто је да се филозофија Ксеније Атанасијевић може читати као аутоетнографија храбрости, значајна у њеном добу исто колико и у савременом тренутку када се питања етике, личног дигнитета и доследности себи у јавном дискурсу све више измештају на маргину. У том смислу, одавање поште Ксенији Атанасијевић, и то не само њеном делу, него и животу чврсто заснованом на филозофским ставовима, не подразумева само анализу текстова, него и излазак из кула од слоноваче и јавно ангажовање на промени света, што је она заправо радила целог свог дугог и плодног живота.

Далибор Денда је у свом раду *Ксенија Атанасијевић у времену „нетрпељивих“* дао преглед доминантних ставова у друштву према родном питању на европском и локалном српском/југословенском нивоу у периоду између два светска рата у којем је деловала Ксенија Атанасијевић. Посебна пажња посвећена је положају жене у друштву у односу на образовне могућности, право на рад, једнаку зараду, наследно и бирачко право и друштвену покретљивост.

У раду *Ксенија Атанасијевић о терези из Авиле: скица за упоредну анализу*, ауторка Свенка Савић закључује да је филозофкиња Ксенија Атанасијевић једна од зачетница феминистичке теологије код нас, тиме што је информисала ширу јавност о мишљењима жена из друге религијске конфесије, а које промишљају истинитост заједничког живљења, и тако покуша да одговори на суштинска питања филозофије и религије у оном делу који подједнако интересују и феминисткиње данас.

Нада Секулић је, у свом раду *Ксенија и Бруно (о преплитању животних путева и филозофије Ксеније Атанасијевић и Ђордана Бруна)*, анализирала докторску дисертацију Ксеније Атанасијевић. На трагу античке филозофије, а нарочито на трагу хеленистичких атомиста Демокрита и Епикура и коперниканске револуције, Бруно је развио свој концепт бесконачног космоса у коме је центар у свакој тачки, а руб нигде, и који садржи бесконачно много светова састављених од недељивих делова, минима, објашњених у категоријама његовог квалитативног приступа математици.

Ауторка Катарина Лончаревић у свом раду анализира, углавном, занемарени аспект филозофског дела Ксеније Атанасијевић, односно њено феминистичко читање и анализа античке грчке филозофије. Тврди се да четири кратка текста која је Атанасијевић написала и објавила од 1923. године до 1927. године можемо да посматрамо као важне претходнице друготаласне феминистичке критике и

феминистичких интервенција у филозофски канон, да би се, затим, понудила и критичка анализа дела Ксеније Атанасијевић током овог периода, узимајући у обзир чињеницу да ова четири текста представљају више или мање фрагментарни а не систематичан напор Атанасијевић као експерткиње за античку грчку филозофију. У тексту се указује на важну чињеницу да Ксенија Атанасијевић жели да пише и за феминистичку а не само академску јавност и да због тога њено феминистичко ангажовање у анализи и интерпретацији античке филозофије можемо да посматрамо као јединствено за то време у региону. На крају, даје се компаративна анализа текста Ксеније Атанасијевић који је посвећен филозофијама античке Грчке из 1924. године и текста који има сличну амбицију, а који је написала Кетлин Вајдер 1986. године, са циљем да се укаже на сличне тезе и закључке до којих долазе ове две ауторке које раде у различитим периодима и имају на располагању различите изворе и ресурсе.

Маринко Лолић у свом раду настоји да осветли недовољно видљиве филозофске аспекте тог догађаја и да укаже на мене у схватању појма филозофије и филозофа у радовима Ксеније Атанасијевић, као једне од кључних тачака раздора између ње и њеног ментора Бранислава Петронијевића, која још увек није довољно истражена, и која и данас, када филозофско поље нема више рестриктиван став према оном женском (роду) у филозофији, може бити занимљива за истраживање и разумевање поновног дефинисања појмова савременог српског филозофског дискурса.

Аутор Владимир Ђурић у раду *Ксенија Атанасијевић у контексту француске филозофске и моралистичке књижевности* испитује утицај и удео француске филозофије и књижевности у стваралаштву наше филозофкиње Ксеније Атанасијевић. Почев од студијског боравка у Паризу и штампања докторске дисертације на француском, живот и дело Ксеније Атанасијевић биће значајно обележени француским духовним вредностима и узорима. Њене филозофске и друштвено-ангажоване текстове разматраћемо пре свега у контексту француске филозофске и моралистичке књижевности, а затим и у општијем контексту савремене француске књижевности и културе о којима је Ксенија Атанасијевић подробно извештавала у бројним новинским написима. Поред класичних аутора француског „Великог века“ попут Паскала, Ла Рошфукоа и Ла Бријера, посебно ћемо се осврнути на не мање значајну духовну везу са филозофијом и етиком умних савременика српске филозофкиње као што су Жил Пајо, Жан-Мари Гијо и можда најутицајнији Анри Бергсон. Кратак, прецизан и језгровит стил изражавања у Фрагментима савршено одговара концизном и прегнантном изразу горенаведених француских моралиста који су неговали класичну форму максиме или афоризма. Разматрајући та вечна питања, Ксенија Атанасијевић увек стреми истини у искреној жељи да помогне појединцу или заједници. Књижевност, метафизика и етика за Ксенију Атанасијевић јесу кључни ослонци у изградњи човековог идентитета и достојанства. Изграђен превасходно на ставовима Паскала, Гијоа и Пајоа, основни филозофски и антрополошки

цредо Ксеније Атанасијевић јесте примењена етика која подразумева теоријски песимизам, али делатни оптимизам и ентузијазам. Из такве етике нужно проистичу етика храбрости и етика феминизма као прве, праве и врхунске вредности људске егзистенције.

У раду *Смисао и вредност имагинације у делу „Филозофски фрагменти I“ Ксеније Атанасијевић*, аутор Александар Миланковић је истакао да, према концепцији имагинације Ксеније Атанасијевић, веза између имагинације и делања је чвршћа него што то изгледа на први поглед. То се огледа у чињеници да је, на практичном плану, била веома ангажована друштвена активисткиња у борби за права жена или у заступању пацифизма, док је, на теоријском плану, наглашавала вредност имагинације.

Жарка Свирчев је ауторка рада *Српска књижевност у критичко-есејистичкој интерпретацији Ксеније Атанасијевић*. Циљ овог рада је да се преиспитају, са намером да се продубе и иновирају, актуелни ставови о есејистици Ксеније Атанасијевић о српској књижевности. Разматрају се ауторкина теоријско-методолошка полазишта, концептуална решења, интерпретативни исходи и стилске особености есеја. Посебна пажња се посвећује анализи рефлексивне поетске традиције са филозофског становишта и афирмацији женске стваралачке праксе. Есеји о ауторкама су нарочито важни јер се ангажман Ксеније Атанасијевић на овом полју поклапа са формирањем и афирмацијом феминистичког књижевнокритичког дискурса у Краљевини СХС/Југославији, те ће се указати на њену позицију и доприносе том процесу.

Рад под називом *Ксенија Атанасијевић и антропологија*, ауторке Светлане Слапшак представља кратки приказ употребе основних антрополошких поступака у делу Ксеније Атанасијевић подупире став Љиљане Вулетић о дефинисању њене филозофије као антрополошке филозофије. У неколико својих чланака Ксенија Атанасијевић залази у методе антропологије тиме што покушава да определи, опише и начини извесну типологију људи који стварају и шире интриге. Друга група људи које на исти начин третира, као предмет антрополошког истраживања, јесу писци анонимних писама и преносиоци трачева. Ксенија Атанасијевић не крије свој негативан став према таквим људима, али у својим описима даје и елементе, обичаја, гестова, начина изражавања, модулације гласова: лако бисмо могли препознати групу, „племе“ које се међусобно и према осталом свету препознаје, нешто слично културној интимности Мајкла Херцфелда. Ова примена антрополошких метода допуњава оцену Љиљане Вулетић.

У својеврсном поговору Зборника који носи назив *Реч уреднице-Значај Ксеније Атанасијевић данас или Ксенија Атанасијевић-наша савременица*, Зорица Мршевић је истакла да је један од основних изазова скупа посвећеног Ксенији Атанасијевић, који је одржан у октобру 2019. године у Институту друштвених наука, био наћи адекватан одговор на питање зашто је данас потребно и значајно бавити се Ксенијом Атанасијевић и које су њене поруке које усвајамо и данас на почетку треће деценије двадесет првог века. Овај Зборник радова, инспирисан октобарским скупом, значајно продубљује и наставља

промишљање понуђених одговора кроз осветљавање суштинских аспеката богатог Ксенијиног опуса у главним областима, филозофско-онтолошког и пацифистичко-феминистичког, неизбежно сагледаних кроз храброст њеног друштвеног ангажмана.

Као што је уобичајено у Зборницима радова овакве врсте, на крају Зборника, наведене су наведене и кратке биографије ауторки и аутора чланака. Овакав приступ је значајан јер читаоцима пружа додатне информације о научноистраживачком раду ауторки и аутора радова презентованих у Зборнику.

Зборник радова о делу Ксеније Атанасијевић представља дуго-очекивани и важан догађај у нашој науци којим се стручној и широкој јавности скреће пажња на изузетно дело и исто тако изузетну личност ове филозофкиње. Већ самим насловом сугерише јединство личности и дела и представља добар увод у читање и разумевање оригиналних радова филозофкиње, па се може схватити и као неопходна лекцију из историје, филозофије и, посебно, етике. Објављени радови дају јасан увид у дела Ксеније Атанасијевић која се могу разумети као аутоетнографија храбрости, значајна у њеном добу исто колико и у савременом тренутку када се питања етике, личног дигнитета и доследности себи у јавном дискурсу све више измештају на друштвену маргину. Радови у овом Зборнику (укупно осамнаест) који садржински могу да се групишу у две целине, пацифистичко-феминистичку и књижевно-филозофску, омогућавају сазнање да је Ксенија Атанасијевић до краја свог живота управо то и чинила, потврђујући етику храбрости не само као теоријски став, већ као свакодневну бескомпромисну животну праксу и активизам. Важно је истаћи да се у више радова напомиње да је филозофкињино супротстављање злу једна од чврстих додирних тачака са нашим временом у виду залагања за друштвене промене које је називала „револуцијом добра“. Иако ова публикација не може да исправи неправду која је учињена др Ксенији Атанасијевић, њеној теоријској мисли и доследном практичном испољавању етичких начела, нити ону нанету науци, филозофији и култури искључивањем ове филозофкиње из универзитетског и јавног живота, она сигурно отвара врата другачијем погледу на српску и југословенску историју из које су многобројна женска имена једноставно и неправедно избрисана.

Дело др Ксеније Атанасијевић представља путоказ будућим генерацијама и сведочење о томе колико је важно живети идеје равноправности, једнаких шанси и права, без којих се не може замислити ниједно савремено и цивилизовано друштво.